

Αντιόχεια επί Ορόντου (Βυζάντιο), Χρυσό Οκτάγωνο

Περίληψη :

Η οκταγωνική εκκλησία της Αντιόχειας, γνωστή ως Χρυσό Οκτάγωνο, φέρεται να είναι το πιο σημαντικό μνημείο ανάμεσα στις εκκλησίες της Αντιόχειας. Βρισκόταν δίπλα στα ανάκτορα, πάνω στο νησί του Ορόντη ποταμού, στο κέντρο της πόλης. Η κατασκευή της άρχισε επί Μεγάλου Κωνσταντίνου το 327 και ολοκληρώθηκε επί Κωνσταντίου Β', γιου του Μεγάλου Κωνσταντίνου, το 341. Το μνημείο δεν έχει ανασκαφεί, αλλά η μορφή του συνάγεται από τις πηγές με αρκετή βεβαιότητα. Ήταν δικελυφωτό οκτάγωνο με θολωτή στέγαση. Αρχικά μάλλον χρησίμευε ως μητροπολιτικός ναός της Αντιόχειας, αλλά η θέση του δίπλα στα ανάκτορα μαρτυρεί πως η εκκλησία ίσως συσχετιζόταν και με τα ανάκτορα.

Χρονολόγηση

Κατασκευή: 327-341

Γεωγραφικός Εντοπισμός

Αντιόχεια, Συρία

1. Εισαγωγή

Το Χρυσό Οκτάγωνο βρίσκεται στη «Νέα Πόλη» της [Αντιόχειας](#), δηλαδή στο νησί που σχηματίζεται από τις διακλαδώσεις του ποταμού Ορόντη, περικλείεται από τα τείχη, γειτνιάζει μάλλον με το παλάτι και πιθανότατα η χρήση του σχετίζεται με αυτό. Χαρακτηρίζεται από τον ιστορικό [Ευάγριο](#) ως κτήριο μεγάλου μεγέθους και κάλλους.¹ Θεωρείται ότι υπήρξε πρότυπο για μεταγενέστερα [περίκεντρα οικοδομήματα](#) σημαντικών πόλεων της Παλαιοχριστιανικής περιόδου. Για παράδειγμα, στην [Κωνσταντινούπολη](#), τη Θεσσαλονίκη και το Split (Σπολάτο), τα αυτοκρατορικά κτίσματα των αρχών του 4ου αιώνα αποτελούνται από την κατοικία του βασιλιά και ένα λατρευτικό κτήριο κυκλικό ή πολυγωνικό –αφιερωμένο στο Θεό ή τους θεούς, αλλά και προορισμένο ταυτόχρονα για τη λατρεία του αυτοκράτορα–, καθώς και από μία στοά που συνδέει το περίκεντρο κτήριο με το παλάτι.²

2. Τοπογραφία – Θέση στον αστικό ιστό

Από το οικοδόμημα δε σώζεται τίποτα. Μολονότι η ακριβής θέση του δεν έχει βεβαιωθεί από τις πηγές, ενώ ταυτόχρονα δεν έχει πραγματοποιηθεί ανασκαφή, φαίνεται σχεδόν βέβαιο ότι το μνημείο βρίσκεται στο νησί του Ορόντη και σε γειτνίαση με το αυτοκρατορικό [παλάτι](#). Αυτή η βεβαιότητα προκύπτει αφενός από τις ενδείξεις του τοπογραφικού πλαισίου που έχουμε από το ψηφιδωτό του Yakto, στη Δάφνη της Αντιόχειας, αφετέρου από τη σύγκριση με άλλες εκκλησίες οι οποίες συσχετίζονται με αυτοκρατορικό παλάτι. Συγκεκριμένα, από το ψηφιδωτό αποκομίζουμε τις εξής τοπογραφικές πληροφορίες:³ αριστερά και εμπροσθεν του Οκταγώνου βρίσκεται ένα [πρόπυλο](#), πιθανώς η Ταυριανή πύλη, δίπλα της ένα κτήριο χωρίς άνοιγμα στο ισόγειο και με κιονοστοιχία στον όροφο, στη συνέχεια, πιθανώς, συναντούμε το παλάτι, ένα κτήριο διώροφο με μεγάλη είσοδο στο ισόγειο και κιονοστοιχία στον όροφο με θέα στον Ορόντη και τοποθετημένο παράλληλα στο Οκτάγωνο. Αυτά τα κτίσματα μοιάζουν να οριοθετούν μια πλατεία ή μια αυλή, στο μέσο της οποίας βρίσκεται μια θριαμβευτική στήλη με ένα άγαλμα.

Πάντως, η συσχέτιση του Χρυσού Οκταγώνου με το παλάτι δε γίνεται δεκτή από όλους τους μελετητές. Ο Deichmann⁴ θέτει και δύο παραμέτρους που πρέπει να ληφθούν υπόψη σχετικά με τη θέση του Οκταγώνου. Έτσι, όταν είναι γνωστό πως το παλάτι καταλαμβάνει το ένα τέταρτο του νησιού και υποθέτουμε πως γειτνιάζει με το Οκτάγωνο, τότε, σύμφωνα με τον Deichmann, το Οκτάγωνο μπορεί να βρίσκεται σε καθένα από τα υπόλοιπα τρία τέταρτα του νησιού, λιγότερο ή περισσότερο κοντά στο παλάτι. Επίσης αναφέρει και μια σημαντική πληροφορία που δίνεται από τον ιστορικό [Μαλάλα](#) και που, κατά τον Deichmann, δεν έχει ληφθεί υπόψη από τους άλλους σύγχρονους ερευνητές που ασχολήθηκαν με τη χωροθέτηση του παλατιού. Σύμφωνα με το [Μαλάλα](#), το Οκτάγωνο καταλαμβάνει τη θέση παλαιότερου δημόσιου λουτρού το οποίο δεν ήταν πλέον σε χρήση την εποχή που γκρεμίστηκε για να αντικατασταθεί από το Οκτάγωνο.⁵ Ο Deichmann πιστεύει πως εφόσον ο Μαλάλας, ο οποίος ήταν από την Αντιόχεια, δίνει μόνο αυτή την τοπογραφική πληροφορία και δεν αναφέρει τίποτα για τη γειτνίαση του Οκταγώνου με το παλάτι, άρα πρέπει και εμείς να προσανατολιζόμαστε περισσότερο στην άποψη αυτή.

Αντιόχεια επί Ορόντου (Βυζάντιο), Χρυσό Οκτάγωνο

Όσον αφορά τον προσανατολισμό της οκταγωνικής εκκλησίας, έχει μια ιδιαιτερότητα: Είναι από τις ελάχιστες εξαιρέσεις στη Συρία όπου το **ιερό** έχει τοποθετηθεί στα δυτικά.⁶ Ίσως το ιερό στα ανατολικά δεν είναι γενικός κανόνας στις αρχές του 4ου αιώνα, ή η υπάρχουσα δομή της πόλης επιβάλλει περιορισμούς στην οικοδόμηση ενός κτηρίου το οποίο δε συμπεριλαμβανόταν στον πολεοδομικό σχεδιασμό και η κατασκευή του αποφασίστηκε ξαφνικά. Πράγματι, η Αντιόχεια της Ύστερης Αρχαιότητας ήταν μια πυκνοδομημένη πόλη και οι ελεύθεροι χώροι στο κέντρο της ήταν σπάνιοι. Επομένως η χωροθέτηση κάθε νέου κτηρίου θα υπάκουε αναγκαστικά σε διάφορους περιορισμούς.

3. Αρχιτεκτονική περιγραφή

Το οικοδόμημα ήταν οκτάπλευρο, είχε διώροφο **νάρθηκα** και καλυπτόταν με επιχρυσωμένη στέγη. Όλη η σύνθεση οργανωνόταν με άξονα το κεντρικό οκτάγωνο, το οποίο περιστοιχίζεται από **οίκους** και **εξέδρες**.

Πιο συγκεκριμένα, γύρω από αυτό τον πυρήνα αναπτύσσονται σε δύο επίπεδα-ορόφους (σε περιμετρικό διάδρομο δηλαδή και σε συνεχές **υπερώο**) κιονοστήρικτες πτέρυγες –οίκοι, σύμφωνα με τον **Ευσέβιο**⁷ – καθώς και **κόγχες**. Το σύνολο περιβάλλεται από τοίχους (**περίβολοι**). Η κάτοψή του μπορεί να αναπαρασταθεί με δύο τρόπους. Σύμφωνα με τον πρώτο, ο περιμετρικός διάδρομος και το συνεχές υπερώο επικοινωνούν απευθείας με την κεντρική αίθουσα ενώ ταυτόχρονα οι κόγχες ανοίγονται από τον περιμετρικό διάδρομο προς το εξωτερικό του ναού. Σύμφωνα με τον δεύτερο, οι κόγχες αναπτύσσονται μέσα στους περιμετρικούς χώρους του διαδρόμου και του υπερώου προεξέχοντας από την κεντρική αίθουσα. Έχουμε δηλαδή μια δικελυφωτή κατασκευή, όπου ο κεντρικός οκταγωνικός πυρήνας περικλείεται από έναν περιμετρικό διάδρομο και από τους συμπληρωματικούς χώρους, δηλαδή πτέρυγες και υπερώα.

4. Στέγαση

Σχεδόν με βεβαιότητα ξέρουμε από το ψηφιδωτό του Υακτο πως το Οκτάγωνο έφερε θόλο. Πέρα όμως από το ότι η στέγαση ήταν θολωτή και πιθανόν ξύλινη και επικαλυμμένη με χρυσό, δεν ξέρουμε κάτι παραπάνω για την αρχική στέγαση του Χρυσού Οκταγώνου. Το 526 καταστράφηκε από σεισμό, και ο Μαλάλας περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο η εκκλησία έπιασε φωτιά.⁸ Επίσης, ο Ευάγριος περιγράφει τις ζημιές που προκλήθηκαν το 588, κατά το δεύτερο μεγάλο σεισμό που έπληξε την Αντιόχεια. Αναφέρει πως το μόνο που διασώθηκε ήταν το ημισφαίριο του τρούλου και δίνει τις εξής πληροφορίες:⁹ Ο τρούλος είχε υποστεί ζημιές με το σεισμό της εποχής του **Ιουστίνου** (526) και επισκευάστηκε, στη συνέχεια, από ξύλο που έφερε ο Εφραίμιος από τη Δάφνη. Το 528, επί **Ιουστινιανού**, ακολούθησε δεύτερος, ασθενέστερος σεισμός, που μετατόπισε τον τρούλο, ο οποίος χρειάστηκε υποστηρικτικές εργασίες. Τα αντερείσματα που τοποθετήθηκαν έπεσαν από το δεύτερο μεγάλο σεισμό του 588. Η περιγραφή του Ευαγρίου δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για το ότι ο τρούλος του 6ου αιώνα ήταν κατασκευασμένος από ξύλο.

5. Ονομασίες

Η εκκλησία είναι γνωστή με πολλές ονομασίες¹⁰ για διάφορους λόγους. Έτσι λοιπόν αποκαλείται Οκτάγωνο ή Οκταγωνική Εκκλησία λόγω της κάτοψής της. Είναι γνωστή επίσης ως Μεγάλη Εκκλησία πιθανόν λόγω του μεγέθους της και του ύψους του τρούλου της, ή λόγω του ότι αποτελούσε μάλλον την κύρια εκκλησία της πόλης. Τη συναντούμε και με την ονομασία Χρυσή Εκκλησία ή Χρυσό Οκτάγωνο λόγω της επιχρυσωμένης στέγης της. Στα χρόνια που έπονται της κατασκευής της καλείται και Νέα Εκκλησία, για να διακρίνεται από την «παλιά» αποστολική εκκλησία της πόλης.¹¹ Τον 5ο αιώνα, τέλος, η εκκλησία ονομάζεται Μετάνοια (από το βίο του Συμεών του Στυλίτη, του 5ου αιώνα, γνωρίζουμε πως η εκκλησία είναι γνωστή με τον τίτλο «Μετάνοιαν εις τον μόσχον») ή Ομόνοια (καμιά φορά χρησιμοποιούνταν μαζί και τα δύο ονόματα). Κατά τον Grabar,¹² το όνομα Ομόνοια είναι αυτό που δόθηκε αρχικά στην εκκλησία, γιατί η ομόνοια θεωρούνταν εκείνη την εποχή μια από τις σημαντικότερες πολιτικές αρχές και θρησκευτικές αξίες, ενώ για τον ίδιο τον αυτοκράτορα ήταν μια από τις σημαντικότερες ιδιότητες-αρετές.

6. Χρονολόγηση - Λειτουργία

Αντιόχεια επί Ορόντου (Βυζάντιο), Χρυσό Οκτάγωνο

Το Χρυσό Οκτάγωνο άρχισε να χτίζεται το 327 επί [Μεγάλου Κωνσταντίνου](#) και ολοκληρώθηκε από το γιο του [Κωνσταντίνο Β΄](#) το 341. Καταστράφηκε από το δυνατό σεισμό του 526, το 537/538 ανακατασκευάστηκε, στη συνέχεια το κυριεύσαν και το λεηλάτησαν οι Πέρσες, για να υποστεί και πάλι ζημιές από το σεισμό του 588.

Το Χρυσό Οκτάγωνο έχει αποκαλεστεί από τον Grabar αυτοκρατορικό ηρώο-**μαρτύριο**, λόγω της μορφής του και της γειτνιάσής του με το παλάτι. Όμως δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι αποτέλεσε ποτέ χώρο ταφής κάποιου σημαντικού προσώπου.

Πάντως, το Οκτάγωνο φαίνεται ότι λειτούργησε από την αρχή ως μητροπολιτικός ναός της Αντιόχειας¹³ παράλληλα με την παλαιά ή αποστολική εκκλησία, όπου υπήρχε η έδρα του επισκόπου (η εκκλησία αυτή παύει να αναφέρεται στις πηγές μετά τον 5ο αιώνα).¹⁴ Σε αυτό συμφωνεί το σύνολο σχεδόν των ερευνητών. Εξάλλου, στο ψηφιδωτό του Υακτο εικονίζεται μπροστά στο οκταγωνικό κτήριο ένας άνθρωπος που προσεύχεται, οπότε συμπεραίνουμε πως το κτήριο είναι σίγουρα εκκλησία. Επίσης, εφόσον στο ψηφιδωτό αυτό υπάρχει η αναπαράσταση ενός μόνο χριστιανικού ναού –ο οποίος, επιπλέον, έχει πολυγωνική μορφή–, προφανώς πρόκειται για την πιο σημαντική εκκλησία της πόλης.¹⁵

Όσον αφορά τη σχέση παλατιού και Οκταγώνου, υπάρχουν δύο συγκεκριμένες απόψεις. Από τη μία ο Deichmann αμφισβητεί αυτή τη σύνδεση επισημαίνοντας πως τέτοιου είδους κτίσμα στα Ρωμαϊκά και Παλαιοχριστιανικά χρόνια δεν έχει απαραίτητα μία και μοναδική λειτουργία και παρατηρεί πως, από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου, οι επιμήκεις βασιλικές και τα περίκεντρα κτήρια χρησιμοποιούνται για τους ίδιους σκοπούς. Από την άλλη ο Grabar και ο Krautheimer, επικαλούμενοι τη γειτνίαση εκκλησίας και παλατιού, το δικελυφωτό περίκεντρο σχέδιο –το οποίο σπανίζει στην παλαιοχριστιανική αρχιτεκτονική, με εξαίρεση τις εκκλησίες που συνδέονται με ανάκτορο ή με επισκοπικό μέγαρο–, αλλά και αντίστοιχα μεταγενέστερα παραδείγματα συσχετισμού ανακτόρων με εκκλησίες, υποστηρίζουν τη σχέση αυτή. Θεωρούν λοιπόν πως το Οκτάγωνο αποτελούσε ταυτόχρονα μητροπολιτικό ναό αλλά και εκκλησία συνδεδεμένη με τα ανάκτορα, αποκαλούν μάλιστα το Χρυσό Οκτάγωνο: «παλατιανή» εκκλησία ο Krautheimer¹⁶ και αυτοκρατορικό ηρώο-μαρτύριο/μαυσωλείο ο Grabar.¹⁷ Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθούμε στις απόψεις του Duval¹⁸ για την ιδανική χωροθέτηση του παλατιού στην Ύστερη Αρχαιότητα, ο οποίος παρατηρεί πως η ανάδειξη του παλατιού μέσα στην πόλη επιτυγχάνεται, μεταξύ άλλων, με το συσχετισμό του με άλλα σημαντικά μνημεία και δημόσια κτήρια και κυρίως με τον αυτοκρατορικό ναό/μαυσωλείο.

7. Σημερινή κατάσταση

Σήμερα δε διασώζεται τίποτα από τα ερείπια του μνημείου. Αν και διάφορες πηγές –με κυριότερες τον ιστορικό του 6ου αιώνα Μαλάλα¹⁹ και την παράσταση του ψηφιδωτού του Υακτο– μας δίνουν χρήσιμες τοπογραφικές πληροφορίες για την πόλη της Αντιόχειας, το Οκτάγωνο του Κωνσταντίνου καθώς και άλλα σημαντικά μνημεία της πόλης (ανάμεσά τους και το παλάτι) δεν έχουν ακόμα ανασκαφεί. Σε αυτό βέβαια ευθύνη φέρει κατά πολύ και το βαλτώδες έδαφος της Αντιόχειας²⁰ που έχει δυσχεράνει το ανασκαφικό έργο.

1. Βλ. *Ευάγριος, Εκκλησιαστική Ιστορία*, Migne, J.P. (επιμ.), *Evagrius, Historia ecclesiastica (Patrologia Graeca 86B, 1865)*, βιβλίο VI, 8.

2. Grabar, A., *Martyrium. Recherches sur le culte des reliques et l'art chrétien antique 1: Architecture* (Paris 1946), σελ. 220-221. Επίσης το Οκτάγωνο της Αντιόχειας μπορεί να θεωρηθεί ο πρόγονος μιας ομάδας εκκλησιών παρόμοιων σε σχήμα, λειτουργικότητα και θέση με αυτές που χτίστηκαν από τον Ιουστινιανό, αλλά και μεταγενέστερων, αρχίζοντας από την εκκλησία των Αγίων Σεργίου και Βάκχου και την Αγία Σοφία και καταλήγοντας στο παρεκκλήσιο του Καρλομάγνου στο Ακυσίγρανο: Ήταν όλες οκταγωνικές και αποτελούνταν από έναν κεντρικό χώρο, έναν περιμετρικό διάδρομο και ένα υπερώο, ενώ ταυτόχρονα γειτόνευαν με το ανάκτορο του κυβερνήτη. βλ. Krautheimer, R., *Παλαιοχριστιανική και βυζαντινή αρχιτεκτονική* (Αθήνα 1991), σελ. 98, καθώς και εικ. 118, 180 - κατόψεις άλλων παραπλήσιων οκταγωνικών μνημείων.

3. Ο Lassus περιγράφει αναλυτικά το ψηφιδωτό. Συγκεκριμένα για τη χωροθέτηση του Οκταγώνου βλ. Lassus, J., "La mosaïque de Yakto", *Antioch on-the-Orontes I: The excavations of 1932* (Princeton N.J. 1934), σελ. 145-146.

Αντιόχεια επί Ορόντου (Βυζάντιο), Χρυσό Οκτάγωνο

4. Deichmann, F.W., "Das Oktagon von Antiocheia: Heroon-Martyrion, Palastkirche oder Kathedrale?", *Byzantinische Zeitschrift* 65:1 (1972), σελ. 46-48.
5. Ιωάννης Μαλάλας, *Χρονογραφία*, Dindorf, L. (επιμ.), *Ioannis Malalae chronographia (Corpus scriptorum historiae Byzantinae, Bonn 1831)*, βιβλίο XIII, 3, σελ. 318.
6. Τα ιερά των συριακών βασιλικών γενικώς έχουν ανατολικό προσανατολισμό, βλ. Lassus, J., *Sanctuaires chrétiens de Syrie, la forme et l'usage liturgique des édifices du culte chrétien, en Syrie du IIIe siècle à la conquête musulmane* (Paris 1947), σελ. 96-97.
7. Βλ. Ευσέβιος Καισαρείας, *Εις τον βίον του μακαρίου βασιλέως Κωνσταντίνου*, Dindorf, G. (επιμ.), *Eusebii Caesariensis, De Vita Constantini, Libri IV* (Lipsiae 1871), σελ. 206-208.
8. Ιωάννης Μαλάλας, *Χρονογραφία*, Dindorf, L. (επιμ.), *Ioannis Malalae chronographia (Corpus scriptorum historiae Byzantinae, Bonn 1831)*, σελ. 419, 21.
9. Ευάγγριος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Migne, J.P. (επιμ.), *Evagrius, Historia ecclesiastica (Patrologia Graeca 86B, 1865)*, βιβλίο VI, 8.
10. Βλ. Downey, G., *A History of Antioch in Syria. From Seleucus to the Arab conquest* (Princeton – New Jersey 1961), σελ. 345-436.
11. Ιωάννης Μαλάλας, *Χρονογραφία*, Dindorf, L. (επιμ.), *Ioannis Malalae chronographia (Corpus scriptorum historiae Byzantinae, Bonn 1831)*, σελ. 318, 4.
12. Grabar, A., *Martyrium. Recherches sur le culte des reliques et l'art chrétien antique 1: Architecture* (Paris 1946), σελ. 222-227.
13. Βλ. Deichmann, F.W., "Das Oktagon von Antiocheia: Heroon-Martyrion, Palastkirche oder Kathedrale?", *Byzantinische Zeitschrift* 65:1 (1972), σελ. 48-50.
14. Downey, G., *A History of Antioch in Syria. From Seleucus to the Arab conquest* (Princeton – New Jersey 1961), σελ. 336.
15. Grabar, A., *Martyrium. Recherches sur le culte des reliques et l'art chrétien antique 1: Architecture* (Paris 1946), σελ. 217.
16. Krautheimer, R., *Παλαιοχριστιανική και βυζαντινή αρχιτεκτονική* (Αθήνα 1991), σελ. 98, σελ. 570, σημ. 22.
17. Grabar, A., *Martyrium. Recherches sur le culte des reliques et l'art chrétien antique 1: Architecture* (Paris 1946), σελ. 219-222.
18. Duval, N., "Palais et cité dans la pars Orientis", *Corso di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina XXVI* (Ravenna 6/18 Maggio 1979), σελ. 42-44.
19. Ιωάννης Μαλάλας, *Χρονογραφία*, Dindorf, L. (επιμ.), *Ioannis Malalae chronographia (Corpus scriptorum historiae Byzantinae, Bonn 1831)*, σελ. 318, 325, 419 κ.ε.
20. Έχουν γίνει αναχωματώσεις και αλλαγή της ροής του ποταμού Ορόντη.

Βιβλιογραφία :

	Downey G. , <i>A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest</i> , Princeton – New Jersey 1961
	Festugière A.J. , <i>Antioche païenne et chrétienne, Libanius, Chrysostome et les moines de Syrie</i> , Paris

Αντιόχεια επί Ορόντου (Βυζάντιο), Χρυσό Οκτάγωνο

	1959
	Krautheimer R. , <i>Παλαιοχριστιανική και Βυζαντινή Αρχιτεκτονική</i> , MIET, Αθήνα 1991, Μαλλούχου-Τουφάνο, Φ. (μτφρ.)
	Kondoleon C. (ed.) , <i>Antioch. The lost ancient city</i> , Princeton – New Jersey 2000
	Lassus J. , "La mosaïque de Yakto", G.V. Elderkin, <i>Antioch on-the-Orontes I: The excavations of 1932</i> , Princeton N.J. 1934, 114-156
	Grabar A. , <i>Martyrium. Recherches sur le culte des reliques et l'art chrétien antique. vol. 1: Architecture</i> , Paris 1946
	Lassus J. , <i>Sanctuaires chrétiens de Syrie. Essai sur la genèse, la forme et l'usage liturgique des édifices du culte chrétien, en Syrie du IIIe siècle à la conquête musulmane</i> , Paris 1947, Institut Français d'Archéologie de Beyrouth, Bibliothèque Archéologique XLII
	Smith E.B. , <i>The Dome. A study in the history of ideas</i> , Princeton – New Jersey 1950
	Deichmann F.W. , "Das Oktagon von Antiocheia: Heroon-Martyrion, Palastkirche oder Kathedrale?", <i>Byzantinische Zeitschrift</i> , 65:1, 1972, 40-56

Δικτυογραφία :

	The Megalopsychia Mosaic (Yakto Mosaic) http://www.sacred-destinations.com/turkey/antioch-mosaic-photos/megalopsychia-room2-c-osseman.jpg.html
--	--

Γλωσσάριο :

	εξέδρα, η 1. Ημικυκλική κατασκευή υπαίθρια ή στεγασμένη, η οποία διέθετε χαμηλά θρανία ή καθίσματα, που αναπτύσσονταν περιμετρικά. 2. Τύπος αίθουσας της παλαιστρας με πλευρά ανοιχτή προς την κεντρική αυλή, η οποία διαμορφώνεται με κιονοστοιχία. Οι εξέδρες στα γυμνάσια και τις παλαιστρες εξυπηρετούσαν ποικίλες λειτουργίες. Τέτοιας μορφής αίθουσα ήταν συχνά το εφηβείον.
	Ιερό ή Άγιο Βήμα, το Το αρχιτεκτονικό μέρος στα ανατολικά του ναού όπου τελείται η Θεία Ευχαριστία. Προορίζεται αποκλειστικά για τον κλήρο και συνήθως χωρίζεται από τον κυρίως ναό με υψηλό τέμπλο. Στην πλήρη μορφή του είναι τριμερές, αποτελούμενο από το Ιερό Βήμα στο κέντρο, όπου βρίσκεται η Αγία Τράπεζα, από την πρόθεση ή προσκομιδή (βόρεια του Ιερού Βήματος), όπου κατατίθενται οι προσφορές των πιστών, και από το διακονικό ή σκευοφυλάκιο (νότια του Ιερού Βήματος), όπου φυλάσσονται τα ιερά σκεύη και αντικείμενα του ναού. Τα δύο τελευταία μέρη αποκαλούνται και παστοφόρια ή παραβήματα.
	κόγχη, η Ημικυκλικής κάτοψης εσοχή στην επιφάνεια του τοίχου. Κόγχη ονομάζεται επίσης η αψιδωτή απόληξη μιας πλευράς ορθογώνιου χώρου.
	μαρτύριο, το Χώρος λατρείας αυτών που η Εκκλησία είχε ανακηρύξει μάρτυρες. Συνήθως χιζόταν πάνω στον τάφο του μάρτυρα. Οι πρώτοι χριστιανοί τελούσαν εκεί τις αγάπες, δηλαδή τα ομαδικά δείπνα προς τιμήν του νεκρού μάρτυρα την ημέρα της μνήμης του.
	νάρθηκας, ο Στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική νάρθηκας ονομάζεται ο εγκάρσιος προθάλαμος στη δυτική πλευρά ενός ναού. Σε αυτόν παρέμεναν οι κατηχούμενοι και εκεί εκτελούνταν ορισμένες πράξεις της λειτουργίας. Ο προθάλαμος τοποθετείται μπροστά από το μεσαίο και τα πλάγια κλίτη ως εσωνάρθηκας ή μπροστά από την πρόσοψη της εκκλησίας ως εξωνάρθηκας. Ο εξωνάρθηκας μπορεί να έχει τη μορφή ανοιχτής κιονοστήρικτης στοάς.
	οίκος, ο Οι πρώτοι χριστιανικοί χώροι λατρείας. Κατοικία που εξυπηρετούσε τις θρησκευτικές και διοικητικές ανάγκες καθώς και το κοινωνικό (φιλανθρωπικό) έργο των πρώτων χριστιανικών αδελφοτήτων (στα λατινικά domus ecclesiae).
	περίβολος, ο Περίβολος τείχους, πάροδος. Συχνά ο περίβολος ταυτίζεται με το τείχος.

Αντιόχεια επί Ορόντου (Βυζάντιο), Χρυσό Οκτάγωνο

	περίκεντρα κτήρια, τα
Πρόκειται για οικοδομήματα, όπου τονίζεται ο κατακόρυφος άξονας γύρω από τον οποίο οργανώνεται συμμετρικά ο χώρος. Χρησιμοποιήθηκαν πολύ κατά την Παλαιοχριστιανική εποχή. Ανάλογα με τη μορφή της κάτοψης διακρίνονται σε κυκλικά (ροτόντες), πολυγωνικά (εξάγωνα ή οκτάγωνα), τρίκογχα, τετράκογχα και σταυρόσημα.	
	πρόπυλο, το
Μνημειακή αρχιτεκτονική διαμόρφωση στην είσοδο ενός ιερού ή ενός οικοδομικού συγκροτήματος.	
	υπερώο, το
Το υπερώο (ή γυναικονίτης) είναι το ανώτερο διαμέρισμα του ναού πάνω από τα πλάγια κλίτη και το νάρθηκα, από όπου παρακολουθούσαν τη λειτουργία τα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας τη Βυζαντινή περίοδο –οπότε το «αυτοκρατορικό θεωρείο» είχε ειδική είσοδο– και τη Νεότερη περίοδο οι γυναίκες.	

Πηγές

Ενάργριος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Migne, J.P. (επιμ.), *Evagrius, Historia ecclesiastica (Patrologia Graeca 86B, 1865)*, βιβλίο VI, 8.

Ευσέβιος Καισαρείας, *Εις τον βίον του μακαρίου βασιλέως Κωνσταντίνου*, Dindorf, G. (επιμ.), *Eusebii Caesariensis, De Vita Constantini, Libri IV (Lipsiae 1871)*.

Ιωάννης Μαλάλας, *Χρονογραφία*, Dindorf, L. (επιμ.), *Ioannis Malalae chronographia (Corpus scriptorum historiae Byzantinae, Bonn 1831)*, βιβλίο XIII, 3, σελ. 318, 324, 325, 419 κ.ε.